

МИКОЛАЇВ – 2022: ІСТОРИЧНІ АНАЛОГІЇ БЕРЕЗНЕВИХ ПОДІЙ

Котляр Ю. В.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна 2022 р. є складним об'єктом дослідження новітньої історії України, адже джерельний матеріал постійно оновлюється і не дає можливості висвітлити повну картину подій. Тому для вивчення було обрано конкретний населений пункт – місто Миколаїв. Хронологічно виділено березень 2022 р., а в методологічному плані використано метод аналогії, який тісно пов'язаний з історико-порівняльним. Вказані методи дають змогу порівняти сучасні воєнні дії в Миколаєві з подіями Української революції 1917–1921 рр. та Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання методу аналогій не є популярним в сучасній українській історіографії. Проте, шеф-редактор журналу «Універсум» О. Романчук в статті «Про історичні аналогії, або Чи мав рацію Гегель?» вказує, що «Історія має дивовижну здатність повторюватись. Приміром, сучасна тактика пугінської Росії стосовно України – це майже точна копія тактики большевиків у боротьбі з УНР... Історичні аналогії іноді просто вражають. Як у нашому випадку – неспровокованій агресії Російської Федерації проти Української держави на початку XXI століття»¹.

Серед публікацій щодо періоду Української революції на Миколаївщині слід виділити спільну статтю Ю. Котляра і Л. Левченко «Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина»², яка дала змогу зіставити історичні події на всеукраїнському та регіональному рівнях, допомогла установити відмінності між датами у Києві та Миколаєві. У 2017–2020 рр. в серії ««Миколаївщина. 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» колективом миколаївських авторів було видано монографію «Миколаївщина (нариси історії революції 1917–1921 рр.)»³ та збірники документів «Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали»⁴, «Миколаївщина у вирі революційних

подій: травень 1918 р. – квітень 1919 р.: Документи та матеріали»⁵, в яких розглядаються державотворчі процеси на Миколаївщині за доби Української революції. Друга світова війна на Миколаївщині представлена збірником документів, який було випущений колективом авторів в 2014 р.⁶ до 70-річчя визволення України та Миколаївської області від німецько-румунських загарбників. Стосовно сучасних подій російсько-української війни 2022 р. слід виділити цикл розвідок Ю. Котляра «Нескорена Миколаївщина. Історичні аналогії», присвячений Миколаєву⁷, Баштанці⁸, Вознесенську⁹, Березнегувату та Снігурівці¹⁰, який став своєрідною основою для створення нашого дослідження.

Проблема історичних аналогій є складним явищем, яке вимагає серйозних досліджень. Ми ж в нашій роботі ставимо за мету дослідити лише декілька історичних аналогій, події яких проходили в добу Української революції 1917–1921 рр., Другої світової війни та під час російсько-української війни 2022 р. на території Миколаєва.

Науковим завданням роботи є показ аналогій історичних подій в чітко локалізованому регіоні (Миколаїв), що відбувалися в певних хронологічних рамках (березень 1918, 1944 та 2022 рр.)

Виклад основного матеріалу. Аналогія передбачає порівняння декількох історичних подій або процесів, з метою вивчення суттєвих рис одного з них на прикладах інших. В контексті нашого дослідження ми розглядаємо події воєнної історії Миколаєва, які відбувалися в березні 2022 р. під час російсько-української війни і порівнюємо їх з аналогічними березневими подіями 1918 р. під час Української революції та 1944 р. за Другої світової війни.

2022 рік. Російсько-українська війна на території Миколаєва розпочалася 24 лютого 2022 р., коли о 4:58 російська авіація почала обстрілювати Куль-

¹ Олег К. Романчук. Про історичні аналогії, або Чи мав рацію Гегель? *Універсум*. 2014. 7–8 (249–250). URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2014/4/analog.html> (дата звернення 17.04.22)

² Котляр Ю., Левченко Л. Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина. *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 122–146. DOI: <https://doi.org/10.15407/UHJ2019.05.122>

³ Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 років. Миколаїв: Іліон, 2017. 280 с.

⁴ Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали / упорядник Л. Л. Левченко. Миколаїв: Іліон, 2019. 744 с.

⁵ Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали / упорядник Л. Л. Левченко. Миколаїв: Іліон, 2019. 744 с.

⁶ Николаевская область в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы свидетельствуют / Е. Г. Горбуров, К. Е. Горбуров, Л. Л. Левченко, М. А. Мельник. Николаев: Издатель П. Н. Шамрай, 2014. 348 с.

⁷ Котляр Ю.В. Нескорена Миколаївщина. Історичні аналогії. Миколаїв. URL: <https://www.facebook.com/History.chmnu> (дата звернення 13.03.22)

⁸ Там само (дата звернення 08.03.22)

⁹ Котляр Ю.В. Нескорена Миколаївщина. Історичні аналогії. Вознесенськ. URL: <https://www.facebook.com/History.chmnu> (дата звернення 09.03.22)

¹⁰ Там само (дата звернення 11.03.22)

бакінський аеропорт. Завдяки перехопленій інформації Головного управління розвідки Міністерства оборони України щодо бомбардування аеродрому, 299-та бригада встигла підняти авіацію в повітря до початку авіанальоту, завдяки чому не зазнала втрат.

26 лютого п'ять військових гелікоптерів Російської Федерації висадили десант на території Миколаївського суднобудівного заводу. Зав'язався бій з 79-ю десантно-штурмовою бригадою, внаслідок чого всі російські десантники були знешкоджені, а два гелікоптери підбиті. У той же день російські танки в'їхали в місто Миколаїв. Почалася стрілянина. Напад був відбитий Збройними силами України та місцевою теробороною. Окупаційні війська почали відступати з міста в напрямку Херсону¹¹. Наступного дня наряд Національної гвардії зупинив фури з маркуванням мережі АТБ. Під час огляду в них були виявлені окупанти. Почався бій, внаслідок якого російські військові були знешкоджені.

З першого дня весни колони окупантів почали оточувати міста Миколаїв та Херсон. Миколаївський глиноземний завод тимчасово припинив свою роботу через неможливість відвантаження готової продукції. Російські окупаційні сили, що спробували ввійти в Миколаїв¹², отримавши потужний опір, почали тікати з міста в напрямку Баштанки, де були знищені ЗСУ.

Вранці 2 березня окупанти з різних боків намагалися увійти до Миколаєва. Біля села Калинівка українська артилерія розбила міст, і частина колони росіян відступила до Херсону. В районі села Баловне, де знаходиться Миколаївський міжнародний аеропорт, висадився російський десант з чотирьох гелікоптерів. Зустрічним вогнем ЗСУ він був знищений¹³.

З початку боїв за Миколаїв місцеві почали знімати дорожні знаки, тому російські спецпризначенці часто губились і в результаті – їх брали у полон місцеві жителі. У селі Калинівка тероборона відібрала два джипи «Тигр» у російських військових. Четверо бійців 10-го батальйону спецпризначення Російської Федерації були затримані та вивезені на допит.

4 березня стало дуже напруженим в боях за Миколаїв. О 10.30 ворожі війська почали контрнаступ на місто з боку Миколаївського глинозем-

ного заводу. Почався бій на території Корабельного району міста, оборону якого тримала 123-я бригада тероборони¹⁴. Для захисту Миколаєва на невизначений термін було розведено мости. Згодом окупанти припинили обстріли околиці міста та покинули Кульбакінський аеропорт, проте вирушили в бік Миколаївського авіаремонтного підприємства «НАРП» для передислокації¹⁵.

7 березня російські війська вторгнення здійснили спробу захопити міжнародний аеропорт Миколаєва. Однак вже до 15:00 захисники міста вибили нападників з аеропорту, а протягом дня відбили ще дві атаки окупантів. Внаслідок ранкового ракетного удару зазнала втрат 79-та окрема десантно-штурмова бригада миколаївців – ракета «Калібр» влучила в казарму, де спали солдати. Восьмеро загиблих, восьмеро зникли безвісти, 19 поранених¹⁶.

Прямі загрози від Миколаєва були відбиті, але продовжувалися його обстріли. 11 березня збройні сили окупантів стріляли зі «Смерчів» та «Градів». В ніч на 12 березня в місті йшли жорстокі бої. Ворожі снаряди потрапили до лікарень, інтернатів та котельнь. Як повідомили в Головному управлінні Державної служби з надзвичайних ситуацій в Миколаївській області, 17 березня відпрацювали 43 повідомлення про снаряди, що не розірвалися та їх небезпечні уламки в Інгульському районі Миколаєва та в Балабанівці¹⁷.

18–20 березня російські війська продовжили спробу захопити Миколаїв. Вранці 18 березня окупанти завдали ракетного удару по військовій частині 79-ї окремої десантно-штурмової бригади у Миколаєві. Від вибуху була повністю знищена казарма, у якій перебували українські військові. Унаслідок удару загинули щонайменше 40 осіб¹⁸. В цей же день у мікрорайоні Кульбакіне у Корабельному районі Миколаєва українськими воїнами-десантниками було розбито та знищено один із підрозділів 247-го гвардійського десантно-штурмового Кавказького козачого полку повітряно-десантних

¹⁴ Віталій Кім / Миколаївська ОДА. URL: <https://t.me/mykolaivskaODA/412> (дата звернення 16.04.22)

¹⁵ Миколаїв: окупанти покинули аеропорт, але готові до нічного нападу. URL: <https://dyvys.info/2022/03/04/mykolajiv-okupanty-pokynuly-aeroport-ale-gotovi-do-nichnogo-napadu/> (дата звернення 16.04.22)

¹⁶ Миколаїв відбив дві атаки окупантів, 8 захисників загинули під час ранкового обстрілу, – Кім. URL: https://lb.ua/society/2022/03/07/508445_mikolaiv_vidbiv_dvi_ataki_okupantiv.html (дата звернення 16.04.22)

¹⁷ Рятувальники продовжують «чистити» Інгульський район та Балабанівку від небезпечних предметів. URL: <http://www.niknews.mk.ua/uk/2022/03/17/spasateli-prodolzhajut-chistit-ingulskij-rajon-i-balabanovku-ot-opasnyh-predmetov-foto/> (дата звернення 16.04.22)

¹⁸ Окупанти розбомбили військову частину в Миколаєві – багато загиблих. URL: https://gazeta.ua/articles/np/_okupanti-rozbombili-vijskovu-chastinu-v-mikolajevi-bagato-zagiblih/1076850 (дата звернення 16.04.22)

¹¹ Таня Поляковська. Танки пройшли через Миколаїв зі стріляниною – ОДА. URL: <https://www.unian.ua/war/tanki-proyshli-cherez-mikolajiv-zi-strilyaninoju-oda-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11719732.html> (дата звернення 16.04.22)

¹² Російські війська намагаються вдертися до Миколаєва з боку Баштанського району. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%B3%D1%83%D1%80+%D0%BC%D0%BE+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&rlz=1C1SQJL ruUA923UA924&oq=%D0%93%D0%A3%D0%A0+%D0%9C%D0%9E+&aqs=chrome.1.69i57j0i51219.2465j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (дата звернення 16.04.22)

¹³ Російські загарбники продовжують висадку десанту у Миколаєві, – голова ОВА Кім. URL: https://censor.net/ua/news/3320681/rosiyiski_zagarbnyky_prodojuyut_vysadku_desantu_u_mykolajevi_golova_ova_kim (дата звернення 16.04.22)

військ Збройних сил Російської Федерації¹⁹. Вечері 19 березня були обстріляні житлові квартали, особливо постраждав мікрорайон Казарського. Незважаючи на відступ російських військ від Миколаєва у напрямку Херсона, вони продовжували обстрілювати місто з дистанції 50–70 км²⁰.

20 березня обстріли Миколаєва продовжилися, а бійцями ЗСУ було захоплено найновішу командно-штабну машину Р-149МА1 російської армії, в якій містилися відомості про позиції та сили ворога. 21 березня Миколаїв зазнав серйозних авіаударів з боку російських загарбників. Пошкоджено готель «Інгул», лікарню, кілька будинків і автозаправну станцію, де загинули троє і поранено одну людину. Вилетіли шибки в одному із корпусів Чорноморського національного університету імені Петра Могили. 22 березня був обстріляний морський порт. Внаслідок цього портова інфраструктура зазнала значних пошкоджень²¹.

29 березня близько 8:45 під час обстрілу Миколаєва російськими окупантами один із снарядів влучив в споруду облдержадміністрації. Відбулася руйнація центральної секції будівлі з дев'ятого до першого поверху без подальшого горіння. За словами голови Миколаївської обласної військової адміністрації Віталія Кіма, врятуватися змогли від 50 до 100 осіб. Станом на 30 березня до пошуково-рятувальних робіт було залучено 63 рятувальники, 12 одиниць техніки ДСНС, 2 крани, 2 погрузчики, екскаватор, 2 самокиди. Всього в приміщенні Миколаївської облдержадміністрації загинуло 37 осіб: 17 спеціалістів облдержадміністрації, 10 представників тероборони, 6 військовослужбовців, 2 співробітники Господарського суду, директор комунального підприємства та один працівник КП «Госптехобслуговування»²².

Ось таким насиченим та військово-історичним був березень 2022 р. для Миколаєва, який постійно зазнає бомбардувань і обстрілів з боку російських окупантів, проте його захисники продовжують завадати значних втрат ворогу.

1918 рік. Після укладання Брестського миру між Українською народною республікою і країнами Четверного союзу, німецько-австрійські війська розпочали просування вглиб України. 16 березня 1918 р.

¹⁹ В Корабельном районе Николаева уничтожен отряд казачьего полка ВДВ россиян. URL: <https://korabelov.info/2022/03/238944/v-korabelnom-raojne-nikolaeva-unichtozhen-otryad-kazachego-polka-vdv-rossiyan/> (дата звернення 16.04.22)

²⁰ Кім: Російські війська відсуваються від Миколаєва. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/19/7332808/> (дата звернення 16.04.22)

²¹ У Миколаєві російські війська обстріляли морський порт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3436636-u-mikolaevi-rosijski-vijska-obstrilali-morskij-port.html> (дата звернення 16.04.22)

²² Загиблих – 37. Дивіться перелік жертв ракетного обстрілу будівлі Миколаївської облдержадміністрації. URL: <https://yuzhkanews.city/articles/204594/povnij-perelik-zhertv-raketnogo-obstrilu-budivli-mikolaivskoi-obldierzhadministracii> (дата звернення 16.04.22)

німці підійшли до Миколаєва, де загони червоногвардійців вчинили опір. Большевики розвели Варварівський міст і з метою прикриття свого відступу почали вести вогонь по німецьких військах з кулемета і самохідної гармати. Загинув один німецький солдат. У місті почалося формування бойових дружин, до яких приєдналася єврейська самооборона, міліція і добре озброєний, хоча й нечисленний, український повітроплавний загін. Вони почали роззброювати большевиків. О п'ятій годині вечора 16 березня штаб большевицьких військ вже не керував діями Червоної армії. О восьмій вечора за наказом командира кінного Запорізького козачого полку Шевчука семеро козаків і шестеро членів «Вільного козацтва» без зусиль дороззброїли червоноармійців, відібравши у них 16 кулеметів, гвинтівки і 20 коней Ці трофеї були доставлені у створений тимчасовий український штаб по охороні міста, який очолив О. Поляков²³.

У ніч на 17 березня гласні міської думи, побоюючись зворотного вогню німців, спробували подати їм сигнал про те, що стрільба з міста не буде вестися. Відповіді не помітили, але було очевидно, що сигнал побачили. На світанку, переконавшись у тому, що большевики забралися геть, Дума вислала назустріч німцям своїх представників: Рожанського, Терентьєва і Малевича. Зустріч відбулася на Варварівському мосту. Німці заявили миколаївським парламентарям, що «вони прийшли не як завойовники, а як друзі на офіційне запрошення Київської Центральної Ради для відновлення порядку і налагодження правильного товарообміну між Україною, Німеччиною та Австрією»²⁴.

17 березня 1918 р. о восьмій ранку німецький лейтенант зажадав від міського самоуправління виділення будівель під розміщення офіцерів і солдатів. Для німецьких солдатів виділили казарми флотського півекіпажу, а для офіцерів – Лондонський і Петроградський готелі, будинки Менкіні й Теодоровича. По всьому місту були розвішані білі прапори. Об одинадцятій ранку німці вже оглядали суднобудівний завод «Наваль». О четвертій годині дня відбулося засідання Думи з представниками німецького командування. Німці прийняли вимоги Думи і заявили, що саме в ній вони вбачають єдине представництво влади в Миколаєві. Причина такої заяви бачиться в тому, що Дума була господарським органом, здатним забезпечити організацію збору зернових і інших продуктів для вивезення їх до Німеччини та Австрії²⁵.

²³ Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 років. С. 65.

²⁴ Котляр Ю. Селянське повстанство на Миколаївщині (1918–1921 рр.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. С. 21.

²⁵ Левченко Л.Л. Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918). *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Випуск 280. Т. 292. Історія. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. С. 98.

19 березня до Миколаєва прибули ще кілька підрозділів австро-угорських військ для підсилення німецького контингенту. Замість грошей австро-німецькі офіцери й солдати видавали місцевим виробникам продовольства розписки, обіцяючи згодом здійснити реальні виплати²⁶. 20 березня 1918 р. німецький комендант Миколаєва полковник фон Гільгаузен пояснив, що в «реквізиційній квитанції» чітким почерком слід вписувати назву товару, прізвище продавця, кількість придбаного, ціну, номер військової частини, що забрала товар. Квитанція мала завірятися печаткою, а оплата по реквізиційних квитанціях мала здійснюватися після одержання очікуваних українських грошей.

20 березня 1918 р. німці арештували членів «колегії 9-ти», створеної в Миколаєві з метою націоналізації суден торгового флоту, – Яворського, Солтанова та ще кількох. Їх провели під конвоєм по вулиці Соборній у супроводженні натовпу робітників. Саме натовп урятував арештованих. Німці їх відпустили й заявили, що арешт був викликаний непорозумінням. 21 березня 1918 р. міський голова В. Костенко зустрівся з представниками німецького штабу й передав їм вимоги робітників щодо припинення арештів і господарювання на заводських територіях. Свою поведінку в місті німці пояснювали неналагодженою ще роботою комендатури та дезорієнтацією в місцевих умовах.

Більшість населення Миколаєва сприймало дії німецької влади в місті як іноземну окупацію. Прихід німців до влади значно погіршив стан на миколаївських суднобудівних заводах, які були закриті з 18 березня 1918 р. Після мітингу на заводі «Наваль», який відбувся 20 березня 1918 р., на закритому засіданні, влаштованому більшовиками, було вирішено виступити проти німців 22 березня 1918 р. Рішення підтримали завкоми заводів «Наваль», «Руссуд», «Темвод» і учасники мітингу на заводі «Руссуд». Незважаючи на рішення про повстання, плану його не було розроблено й спалахнуло воно несподівано через конфлікт між робітниками та німецькими військовими з приводу реквізиції німцями бензину²⁷.

Приводом до початку повстання 22 березня, в більшості свідчень, називають артилерійські постріли, які пролунали о пів на третю годину дня з боку залізничної станції Водопій (згодом так і не вдалося з'ясувати, хто й звідки стріляв). По місту поширювалися тривожні чутки про людські жертви, а також стосовно того, що на підході до Миколаєва вже є більшовицькі війська. Невдовзі біля будинку Миської думи зібрався натовп людей (за різними відомостями від трьохсот до кількох тисяч осіб). Натовп попрямував до двору (у Миської думи й міліції був

спільний двір), вимагаючи видати людям зброю, яка зберігалася в цейгаузі. Врешті, їм вдалося її захопити, оскільки міліція не чинила опору. Повстанці отримали кількості гвинтівок та два кулемети. Як стало згодом відомо, робітники на цей час уже захопили зброю, яка зберігалася на заводах.

Натовп озброєних людей розділювався на дві групи. Одна попрямувала по Глазенапівській вулиці в бік міського базару й вокзалу, інша – по Адміральській до Старофлотських казарм, де дислокувалися німецькі солдати, а також до радіостанції, яка знаходилася поблизу Ракетного урочища. Частина ж озброєних людей лишалася у дворі Миської думи й міліції.

У цей час німецька сторона виявила певну розгубленість, не розуміючи, що ж відбувається. Повстанцям вдалося роззброїти кілька німецьких патрулів, а на Слобідці навіть захопили артилерійську батарею, але це тривало недовго. Уже за годину в центрі міста німецьке командування розгорнуло активні дії. А. Ряппо писала: «Херсонська вулиця дуже широка, посередині її тоді був насаджений бульвар, де, починаючи від Різдвяної вулиці у напрямку до Семенівської церкви, розташувалися вже в бойовій готовності німці, окопуючись, зводячи укриття, встановлюючи кулемети, гармати. Обличчя їх були такими зосереджено-суворими, що я, врешті, усвідомила, наскільки становище є серйозним»²⁸.

Одночасно німецька артилерія обстріляла будинки Миської думи, у дворі якого було багато озброєних людей, а в підвалі розгорнуто пункт перев'язки для поранених. Німецький підрозділ почав переслідування групи повстанців, яка прямувала по Глазенапівській вулиці у напрямку вокзалу. Почалася перестрілка. Повстанці ховалися по навколишніх дворах і підворіттях, стріляючи по німецьких солдатах. Німці, у свою чергу, відкривали вогонь по тих дворах і будинках, звідки йшла стрілянина. Велике зіткнення відбулося в районі вокзалу. Врешті, німцям таки вдалося відбити повстанців від вокзалу. Ці енергійні заходи дозволили німецькій стороні встановити контроль за центром та західною частиною міста²⁹.

Найбільш драматичні події увечері та вночі 22 березня відбувалися в районі Адміралтейської площі та Старофлотських казарм. Першим успіхом повстанців стало захоплення радіостанції. В. Фест писав: «Німецький гарнізон в районі радіостанції був атакований більшовицьким загonom чисельністю 800 чоловік»³⁰. Повстанці навіть узяли в полон 48 німецьких солдатів, які охороняли радіостанцію. Врешті радіостанцію було виведено з ладу й німці на деякий час були позбавлені зв'язку. Повстанці про-

²⁶ Котляр Ю., Левченко Л. Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина. С. 132.

²⁷ Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. С. 60–61, 63.

²⁸ Ряппо А. Восстание николаевского пролетариата против немцев. *Летопись революции*. Харьков, 1922. № 1. С. 114.

²⁹ Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. С. 77–78.

³⁰ Фест В. Николаев: последний форпост немецких войск на Черном море. Николаев: ПГО «Центр виробничої практики інвалідів АТО «ЛІТОПИС», 2016. С. 50.

тягом вечора й ночі здійснили кілька спроб штурму казарм, що виявилися невдалими й призвели до значних людських жертв, оскільки повстали опинилися на відкритій місцевості під кулеметним обстрілом з двох боків – від казарм та з-за стіни заводу «Руссуд». Лише на ранок німці змогли відтіснити повстанців у район Слобідських та Воєнних вулиць.

Уже ввечері та вночі першого дня мали місце перші жертви серед мирного населення. У числі загиблих були випадкові перехожі, які з різних причин виявилися на вулицях і намагалися швидше дістатися додому. Німці, не розбираючись, відкривали вогонь по всіх, хто рухався. У подальші дні кількість випадкових загиблих була ще більшою. На додаток до всього, більша частина міста лишилася без води, оскільки міський водогін було пошкоджено артилерійським вибухом. Незважаючи на те, що повстанці на обох основних напрямках мусили відступити, 23 березня німці ще не відчували реальної переваги. Обидві сторони чекали підкріплення. Німецька армія – з Одеси, а повстанці – зі сторони Херсона–Апостола. Як згодом з'ясувалося, очікування миколаївських повстанців були марними, оскільки ще 21 березня німецькі війська почали наступ на херсонських повстанців, збройні зіткнення там тривали майже два тижні³¹.

Зранку 23 березня німці почали інтенсивний кулеметний обстріл базару, де ховалася частина повстанців, перестрілка тривала весь день, лише увечері повстанці мусили покинути базарну площу, відступивши в бік Слобідки. Врешті, це призвело до великої пожежі, в якій вигоріла значна частина базару. Тим часом, продовжувався артилерійський обстріл Слобідки, особливо в районі 7-ї Слобідської, Конопатної, 3-ї Воєнної вулиць, де вирували пожежі. «Німці били з жорсткою розміреністю шрапнеллю прямо по робітничих кварталах. Шрапнель пробивала дахи халуп. [Люди] шукали захисту в примітивно влаштованих погребках, де ризикували загинути під уламками німецьких споруд»³².

Загалом другий день повстання проходив у позиційному протистоянні, оскільки обидві сторони очікували підтримки ззовні. Увечері 23 березня на вокзал прибув перший ешелон із Одеси з солдатами-угорцями, на ранок наступного дня до Миколаєва дістався ще один потяг з німецькими та угорськими солдатами. Отримавши поповнення, німецька сторона 24 березня перейшла в наступ по всіх напрямках. Цей день став найбільш драматичним і трагічним як для повстанців, так і для мирних жителів робітничих районів міста. Упродовж дня повстанці тримали оборону на Слобідці та міському цвинтарі. Німецька сторона вела інтенсивний артилерійський та кулеметний обстріл цих районів. Саманні стіни

будинків тамтешніх жителів рушилися від попадання артилерійських набойів, здіймалися пожежі.

Надвечір повстанців витіснили зі Слобідки й міського цвинтаря. Більшість із них змогли швидко сховатися на вулицях і в провулках Слобідки, а останні, відстрілюючись, відступали в бік хутору Водопою та Інгулу.

Вже наступного дня (25 березня) німці видали наказ, яким приписувалося всім терміново виносити зброю й складати на перехрестях вулиць, одночасно почали методичні обшуки в робітничих кварталах. Якщо в будинку виявляли зброю, боєприпаси чи навіть гільзи, чоловіків могли застрелити без будь-якого слідства. Підозрілі будинки підпалювали.

Лише 29 березня перестрілки в місті врешті припинилися. Місто поверталось до нормального життя, але ще кілька днів знаходилося в стані облоги. Німецьке командування встановило жорсткий режим патрулювання та комендантську годину, за порушення якої винні могли бути покарані на місці³³.

Австро-німецьке командування виявило жорстокість у ході боротьби проти повстанців. Головним трагічним наслідком цього стала значна кількість жертв, зокрема 430 чоловік убитими, померлими від ран, розстріляними та такими, що загинули від пожеж. При цьому багато загиблих були випадковими жертвами з числа мирних жителів, які не були учасниками повстання. Вірогідно, кількість поранених не менш як удвічі перевищувала число загиблих. Німецькі втрати склали 200 чоловік убитими. Загальна кількість жертв повстання з обох сторін складає 630 осіб (без урахування поранених)³⁴.

Наслідки цього повстання для німців полягали в тому, що вони одержали повний контроль над Миколаєвом.

1944 рік. Визволення Миколаєва від німецько-румунських загарбників в роки Другої світової війни відбулося в другій половині березня 1944 р. На підступах до міста нацисти створили надпотужну оборонну смугу. Було завчасно споруджено чотири та шість сильно укріплених, інженерно бездоганих оборонних рубежів. Тут були викопані суцільні траншеї глибиною 1,5–2 м з виносними стрілецькими нішами. Вздовж усього переднього краю було 3–4 ряди дротяних загороджень на низьких металічних кілках. Уся місцевість річного півострова від вулиці 6-ї Слобідської, а також на схід, на відстані 25–30 км, була перетворена в суцільну зону прикритих потужними мінними полями та дротяними загородженнями інженерних споруд-траншей, окопів, протитанкових ровів, дерев'яно-земляних вогневих точок.

Смуга оборони під Миколаєвом була складовою частиною так званого «Бузького валу», який, на думку німецьких фахівців, повинен був стати, остан-

³¹ Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. С. 79–80.

³² Ряппо А. Восстание николаевского пролетариата против немцев. С. 119–120.

³³ Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. С. 81–82.

³⁴ Там само. С. 94–95.

нім рубежем відступу. Крім спецчастин, штрафних батальйонів та охоронних військ, фашистське командування задіяло для утримання Миколаєва 79-у, 258-у, 30-у, 370-у піхотні дивізії, 968-й фортечний та 4-й велосипедний полки. Заздалегідь зайнявши оборонні позиції, гітлерівці встигли розгорнути та пристріляти щільну систему артилерійсько-кулеметного вогню.

На підступах до Миколаєва німецькі війська вчинили відчайдушний опір. десять днів війська Червоної армії вели запеклі, виснажливі бої за Миколаїв. 28-а армія генерала О. Гречкіна у складі 10-го стрілецького, 2-го механізованого корпусів, 1-го укріпрайону, 384-го окремого батальйону морської піхоти змушена була вести зтяжні бої південно-східніше Миколаєва. Впродовж Херсонського шосе наступала 5-а ударна армія генерал-полковника В. Цветаєва. Війська 6-ї армії генерал-лейтенанта І. Шлеміна, оволодівши с. Пересадівкою на р. Інгул, зав'язали жорстокі бої в смузі укріплень «Бузького валу»³⁵.

Під час наступу на Миколаїв в ніч на 26 березня на територію Миколаївського морського порту було сплановано висадку десанту: 55 моряків з 384-го батальйону морської піхоти Чорноморського флоту і 12 саперів однієї з частин 3-го Українського фронту. Десант, командиром якого був старший лейтенант Костянтин Ольшанський, мав відтягнути на себе частину сил ворога, відволікти від основних бойових атак, що планувалися провести для визволення міста.

Десантники, яких провів рибалка з Жовтневого А. Андрєєв, зняли ворожу варту і зайняли оборону в районі нового елеватору. Вранці фашисти виявили десант. На штурм порту було кинуте 3 батальйони німецької піхоти. Розгорівся запеклий бій, що тривав три доби. Ольшанці відбивали атаки окупантів, при цьому знищивши 2 ворожі танки і біля 700 солдат і офіцерів супротивника. Цим вони посіяли паніку у тилу ворога, але й особисті втрати були значними –

³⁵ Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів). Миколаїв: КВІТ, 2004. С. 302–303.

41 убитий і кілька важкопоранених. Із усього складу десанту залишилося живими 12 осіб. Десант утримував маленький плацдарм аж до підходу частин 28-ї армії. За героїзм і відвагу всім 68 десантникам присвоєно звання Героя Радянського Союзу, більшій частині – посмертно³⁶.

27 березня жорстокий бій розгорнувся й на околицях Миколаєва. Подолавши протитанковий рів, увечері 27 березня полки дивізії повільно, але наполегливо просувалися до міста. Першими на його околицю увірвалися бійці 148-го гвардійського стрілецького полку під командуванням Синенка. В ніч на 28 березня 61-а гвардійська і 243-я стрілецькі дивізії 6-ї армії під сильним вогнем супротивника на підручних засобах форсували Інгул і в 3 години ночі з півночі ввійшли у Миколаїв.

На ранок 28 березня з'єднання 3-го гвардійського корпусу генерала Белова і 37-го генерала Горохова, 5-ї ударної і 28-ї армій повністю оволоділи містом³⁷.

Висновки

Історичні аналогії на прикладі березневих подій в Миколаєві дають змогу говорити про коловий поступ історії та достатньо велику схожість подій військової історії міста в 1918, 1944 та 2022 рр., а також про роль незламного духу миколаївців у боротьбі з різними ворогами в добу Української революції 1917–1921 рр., Другої світової війни та російсько-української війни 2022 р. Не випадково, саме 24 березня 2022 р. Указом Президента України № 164/2022 Миколаєву було присвоєно почесну відзнаку «Місто-герой України» з метою відзначення подвигу, масового героїзму та стійкості громадян, виявлених під час відсічі збройній агресії Російської Федерації проти України.

³⁶ Миколаївщина: літопис історичних подій. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2002. С. 410.

³⁷ Юрій Котляр. Історичний березень для Миколаєва / Petro Mohyla TV. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ieOilee8X80&list=PLIRRgZ43NI5G01gNczg8Q5LQWUZrW3tq&index=3&t=4s> (14.04.2022)

Інформація про автора:

Котляр Юрій Вадимович,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
корп. 1., вул. 68 Десантників, м. Миколаїв, 54000, Україна

Information about the author:

Kotliar Yurii Vadymovych,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of History

Petro Mohyla Black Sea National University
Build. 1., 68 Desantnykiv str., Mykolaiv, 54000, Ukraine